

İSLÂM TASAVVUFU VE HOŞGÖRÜ: HOCA AHMET YESEVÎ, HACI BEKTAŞ VELÎ, YUNUS EMRE ÖRNEKLERİ VE DİĞER DİNLERDEKİ PARALELLERİ

EĞRİ, Osman
TÜRKİYE/ТУРЦИЯ

ÖZET

Allah sevgisini insanlara anlatmayı amaçlamış olan Müslüman mutasavvıflar, insanları da Allâh'a sevdirmeye gayret etmişlerdir. Eğitim-öğretim anlayışlarının temelinde insanları kötü duygu ve davranışlardan uzak tutarak, Allâh'ın sevgisine layık hale getirme hedefi bulunmaktadır. Hoca Ahmet Yesevî, Hacı Bektaş Velî ve Yunus Emre Allâh'a olan sevgilerinden aldıkları kuşatıcı enerjiyle insanları da birbirine sevdirmeye çalışmışlardır. Onların hoşgörü anlayışları Allâh'ın Rahmâniyet ve Rahîmiyeti ile birlikte Hz. Muhammed'in âlemlere Rahmet olarak gönderilmesi gerçeğine dayanır. İslâm'ın sevgi, hoşgörü ve barış mesajlarını bizzat Kur'an ve Hz. Muhammed kaynağından okuyan Goethe ve Tolstoy, dünyaya birlik ve kardeşlik mesajları veren Batılı düşünürler olmuşlardır.

Anahtar Kelimeler: İslam, sufizm, aşk, hoşgörü.

ABSTRACT

Muslim mystics, who aimed to explain the love of God to the people, had tried to endear humans to God. Main motive of their education and instruction perceptiveness is to deserve the mercy and charity of God to humans by keeping them away from bad feelings and behaviours. Hodja Ahmad Yesevî, Hadji Bektash Velî and Yunus Emre tried endear all people to each other by all embracing energy which they got from their love of God. Their tolerance is based on the truth that Prophet Mohammed sent to world as a mercy. Goethe and Tolstoy who read the love, tolerance and peace messages of Islam from the Koran and Prophet Mohammed call the world to the cooperation and brotherhood.

Key Words: Islam, sufism, love, tolerance.

Giriş

İslâm Dini'nin kutsal kitabı olan Kur'an-ı Kerîm'de şöyle bir âyet yer almaktadır: “*And olsun ki, Tevrat'tan sonra Zebûr'da da yeryüzüne ancak (salih) iyi kullarımın mirasçısı olduğunu yazmıştık.*” (21/ Enbiyâ, 105) Kur'an'a inanan ve onun bu mesajına gönül veren Müslümanlar tarihten bugüne buldukları coğrafyalarda her zaman sulhu hâkim kılmaya çalışmışlardır. Nitekim Kur'an'daki bir başka âyet de; “*Sulh (daima) hayırlıdır.*” (4/ Nisâ, 128) gerçeğini dile getirmektedir. Müslümanların gayr-i müslimlere gösterdikleri hoşgörü, âyette ifade edildiği gibi hayırlı sonuçlar vermiş, inanç farklılıklarına rağmen birlikte yaşama kültürü, mutlu ve huzurlu bir dünyanın hazırlayıcısı olmuştur. Siqidid Hunke, bir Müslüman'ın başkalarının dinî inançlarına saygı gösterme hususundaki ciddiyet ve samimiyetinin, başka bir propagandanın yapabileceğinden çok daha fazla tesirli olduğunu belirtmiştir. (Hunke, 1975: 258) İslâm'a olan sempati öylesine yaygınlaşmıştır ki Endülüs'te “Abdullah” ve “Muhammed” isimlerini almak, her Hıristiyan, Mûsevî ve Mecûsî için bir övünç kaynağı olmuştur. (Hunke, 1975: 258) Müslümanların Muhammed ahlâkını yansıtan davranışları, muhataplarının gönlünde İslâm Peygamber'ine karşı bir sevgi ve bağlılık duygusunun gelişmesine neden olmuştur. Sosyal-psikoloji araştırmaları göstermiştir ki sevilen ve beğenilen kişilerin, taklit edilen ya da modellenen insanlar haline gelmeleri sık karşılaşılan bir durumdur. (Kağıtçıbaşı, 1996: 173)

Müslümanlar, yaklaşık iki yüz yıl, Sicilya'yı idare etmişlerdir. Hıristiyan halka geniş bir hoşgörü ile davranmanın ötesinde, adanın medenîleşmesine de büyük katkılarda bulunmuşlardır. Yeni zirâî usuller, mükemmel sulama kanalları, zeytin, pamuk, şeker kamışı gibi o zamana kadar bilinmeyen bitkilerin getirilerek adaya yerleştirilmesi, kısa zamanda Sicilya'yı müreffeh bir yer haline getirmiştir. (Gürkan: 281) Eğitimi, halkının büyük bir kısmı Müslüman olan Sicilya Adası'nda yapan Frank Kralı Frederik, Müslümanları çok sevmiş; krallığı sırasında onlarla sanattan, bilim ve askerliğe kadar her alanda olumlu ilişkiler kurmuştur. Müslümanlardan o kadar etkilenmiştir ki sarayını bile bir Müslüman sarayı gibi yaptırmıştır. (Hunke, 309-342)

Müslümanların bu derece hoşgörülü ve âdil olmalarında kaynağını Kur'an ve Hz. Muhammed'in ahlâkından alan İslâm Tasavvufu'nun rolü büyüktür. Bir olan Allah'a aşk derecesinde bağlı olan ve “çokluk”ta (kesrette) “birliği” (vahdeti) keşfeden mutasavvıflar, her yeri, herşeyi ve herkesi Hakk'ın bir yansıması (tecellisi) olarak görmüşlerdir. İç dünyalarındaki

nefisle rûh arasında cereyan eden amansız savaşı rûhun lehine sona erdirmeyi başaran ve manevî bir fetih gerçekleştiren mutasavvıflar, dış dünyalarındaki savaşları da barışa çevirmeyi bilmişlerdir. Özellikle Anadolu’da gönüller fatihi mürşid ve dervişlerin sevgi ve hoşgörü üretim üssü haline getirdikleri dergâh ve zâviyeler, din, dil ve renk tanımayan bir anlayışla birlik ve dirliğin merkezi olmuşlardır.

“Dergâh ve zâviyeleri birer çekim merkezi haline getiren nedir?” sorusuna verilebilecek en isabetli cevap; “İslâm Tasavvufu’nun hoşgörü anlayışıdır.” şeklinde olacaktır. İslâm Tasavvufu’nda inanç, ibâdet ve ahlâk bakımından ideal bir yaşantıya sahip olan kişiye, “insan-ı kâmil” denmektedir. İnsan-ı kâmilin en belirgin özelliği, kin, kibir, hased ve düşmanlık gibi duygulardan uzak olmasıdır. Anadolu ve Rumeli coğrafyasında etkili olan mutasavvıflardan birisi olan Hacı Bektaş Velî *Makâlât* adlı eserinde kaynağını Kur’an’dan alan bu anlayışı şu ifadelerle temellendirir: “Allah’ın Kur’an’ına inanmak gerekir ve onun diğer kitaplarına inanmak imandır. Öyleyse şimdi kibir, hased, cimrilik, açgözlülük, öfke, gıybet, kahkaha ve maskaralık ile için dolu iken, bunlardan birisinin iman ehlinin içinde bulunacağını hangi kitap buyurur?” (Hacı Bektaş Velî, 2007: 71) Tasavvuf kinden, kibirden ve davadan vazgeçmektir. Hacı Bektaş Velî’ye göre tasavvuf odur ki her ne ki kafanda varsa, bırakırsın ve her ne ki elinde varsa verirsin. (Hacı Bektaş Velî, 1959: 15) Hacı Bektaş Velî kıtlık zamanında kendisinden buğday isteyen bir keşişe bizzat kendi dervişi eliyle buğday gönderen bir velîdir. (Firdevsî, 1958: 56) O, yetmiş iki milleti ayıplamamayı ve elinden gelen iyiliği onlardan esirgememeyi tasavvuf anlayışının olmazsa olmaz bir prensibi haline getirmiştir. (2007: 78)

İslâm Tasavvufu’nun engin hoşgürüsünü çevresine yansıtan mutasavvıflardan birisi de Mevlânâ’dır. Mevlânâ Hıristiyan rahipler ile dostluk ilişkileri kurmuş, manastırları ziyaret etmiştir. Kendisine sadece Anadolu’dan değil, İstanbul’dan da rahipler ziyarete gelmişlerdir. Hıristiyan bir keşişe hakaret eden bir tâcire, onun duâsını almayı tavsiye eden Mevlânâ keşişlere dinlerin ve insanlığın gayesini, İslâm’ın rûhunu anlatıyor, ilâhî vecdini *semâ* dönmek suretiyle ifade ederek, onları cezbediyordu. Bir semâ âyini sırasında yüz kadar Rumun Müslüman olduğu rivâyet edilmektedir. Mevlânâ’nın tesiri ile İslâm’ı kabul eden Rum, Ermeni ve Yahudilerin 18.000 civarında olduğu kaydedilmiştir. (Turan, 1981: 501-503)

Ömer Lütfi Barkan, Türk dervişlerinin Anadolu’da dinî ve sosyal hayata ilişkin yaydıkları fikirlerin halk kitleleri arasında çok güçlü bir “maya” fonksiyonu gördüğünü ve toplumsal kaynaşmaya neden olduğunu ifade etmektedir. (Barkan, 1942: 283) Dergâhlar, buldukları bölgelerde birer kültür, imar ve din merkezi hâline gelmişlerdir. (Barkan, 1942: 283) İnsanların gönül kilidini açacak olan, “doğruluk” ve onların dilince (seviye ve hâllerine göre) “sohbet” etmektir. Tasavvuf dilinde sohbet, muhataba değer vermek anlamına gelmektedir. Mutasavvıflar, sohbetlerini yaparken, “İslâm’a davetin hikmet ve güzel öğüde dayanması” (16/ Nahl, 125), “çirkinliklerin sözle aleni hale getirilmemesi” (4/ Nisâ, 148) ve “cahillerin sataşmalarına karşı bile tatlı ve yumuşak konuşulması” (25/ Furkan, 63) gibi Kur’an ilkelerini dikkate almışlardır.

Mutasavvıfların engin hoşgörüsü Anadolu’da hızlı bir İslâmlaşma sürecinin yaşanmasına sebep olmuştur. Bir Haçlı Kroniği Anadolu’daki İslâmlaşma sürecinin sebeplerini şu ifadelerle açıklamaktadır: “Rumların zulmünden kaçan üç bin Haçlı Müslüman oldu. Ah merhamet! Sen ihanetten de daha zalimsin. Çünkü Türkler Hıristiyanlara yardım ve şefkat göstererek dinlerini satın alıyorlar. Bununla beraber onları asla din değiştirmeye zorlamıyorlar.” (Turan, 1981: 496) Selçuklu Hükümdârı Sultan Mesut zamanında Denizli ve Antalya bölgelerinde yenilen ve Suriye’ye dönemeyen Haçlılar açlık, hastalık ve yoksulluk içerisinde perişan oluyorlardı. Rumlar ise bu zavallı Franklara karşı ihanet ediyorlar; ellerinde kalan paraları tehdit ve hile ile alarak, onları ölüme terk ediyorlar veya bizzat kendileri öldürüyorlardı. Savaştıkları Türkler ise Anadolu’da mağlup Haçlıları himâye ederek, açları doyuruyor ve hastaları tedavi ediyorlardı. (Turan, 1981: 500) İslâm’a samimiyetle gönül veren Türkler, Kur’an’ın “*Muhakkak ki Allah, adaleti, iyiliği, akrabaya yardım etmeyi emreder*” ve (16/ Nahl, 90) “*Allâh, âdil olanları sever*” (5/ Mâide, 42) meâlindeki âyetlerini uygulamaya büyük önem vermişlerdir.

I. Hoca Ahmet Yesevî

Anadolu’da yetmiş iki milleti bir kürede (potada) eriten aşk ateşini harlandıran pîr; Türkistan coğrafyasının mürşidi Hoca Ahmet Yesevî’dir. Hz. Muhammed’e sevgisinden dolayı 63 yaşından itibaren toprak altında yaşamaya başlayan Hoca Ahmet Yesevî’nin hoşgörü anlayışının temelinde de Hz. Muhammed’in sünnetinin etkisi büyük olmuştur. İnsanlara, kimseye zarar vermemeyi, gönül incitmemeyi tavsiye ederken referansı Hz. Peygamber’in sünnetidir:

*Sünnet imiş, kâfir de olsa, verme zarar;
Gönlü katı, gönül incitenden Allah şikâyetçi,
Allah şâhid, öyle kula “siccîn” hazır,
Bilgelerden işitip bu sözü söyledim ben işte. (Hoca Ahmet Yesevî,
2001: 5)*

Hoca Ahmet Yesevî Hz. Muhammed'in niçin hoşgörü, şefkat ve merhametin kaynağı olduğunu da hikmetlerinde örnekler vererek, açıklamaktadır. O, Hz. Muhammed'i on sekiz bin âleme lider ve öncü yapan özellikleri sıralar. Aslında onun yapmak istediği; hem Hz. Muhammed'i Hakk'ın ve halkın sevgilisi haline getiren özellikleri anlatmak, hem de ona ümmet olanları bu ahlâka sahip olmaya çağırmaktır. Hoca Ahmet Yesevî insanları kin, nefret, öfke ve intikam peşinde koşmaktan alıkoymak isteyen bir ışık (aşk, sevgi) eridir. Aşağıdaki beyitlerde sevginin o pâk insanın gönlünde meydana getirdiği coşku ve heyecan, Hz. Muhammed sevgisiyle bütünleşerek, kelimelere dökülmüştür:

*On sekiz bin âleme server olan Muhammed,
Otuz üç bin ashâba rehber olan Muhammed.*

*Çıplaklık ve açlığa kanaatli Muhammed,
Âsî, câfi ümmete şefâatli Muhammed.*

*Yoldan azan günahkâra hidâyetli Muhammed,
Muhtaç düşse herkese kifâyetli Muhammed.*

*Duâlara müstecap, icâbetli Muhammed,
Kötülüğe iyilik, kerâmetli Muhammed. (Hoca Ahmet Yesevî, 2001: 59)*

Pîr-i Türkistan Hoca Ahmet Yesevî, Hacı Bektaş Velî'nin de içerisinde bulunduğu ve “Horasan Erenleri” şeklinde isimlendirilen müşidlerin hocası sayılmaktadır. Yaşadığı Türkistan coğrafyasında bir taraftan söylediği hikmetlerle halkı irşâd ederken, diğer taraftan da yetiştirdiği öğrencilerini gayr-i müslimlerin bulunduğu topraklara (diyâr-ı Rûm'a, Anadolu'ya) tebliğ için görevlendirmiştir. Farklı dinden insanlarla karşılaşacaklarını bildiği öğrencilerine, her türlü inanca saygı ve hoşgörüyü tavsiye eden Hoca Ahmet Yesevî'nin hikmetlerinde muvahhid (Allâh'ın birliğine inanan) olmanın insanın iç dünyasını birleştiren ve zenginleştiren etkisini görmek mümkündür. Hacı Bektaş Velî'ye ait bir vasiyetnâme olan *Kitâbü'l-Fevâid*'de Hoca Ahmed Yesevî'nin bir gün Hacı Bektaş Velî'ye şu tavsiyede bulunduğu anlatılmaktadır: “Eğer daima cennette olmak

istersen, herkesle dost ol ve hiç kimseye karşı kalbinde kin tutma” (Hacı Bektaş Velî, 1959: 10) Hacı Bektaş Velî’ye ait bir eserde onun böyle bir tavsiyesinin yer alması, mesajlarının Anadolu’da yankılandığını ve karşılık bulduğunu göstermektedir. Sevgi sadece âhîret yurdunu değil, dünyayı da Cennet’e çeviren ve kalbe huzur veren bir duygudur. Kin ve nefret ise kalbin Cehennem’idir. Gönül şehrini surlarla çevreleyen, onu dar ve huzursuz bir mekân hâline getiren; kin tutma hastalığıdır. Cennet’te olmak isteyen, Hakk’ı tanıyan, Allâh’ı bir bilip, pîr ve mürşidlere ikrâr veren mü’min ve müslim cânların hemen her duâlarında Allah’tan istedikleri Cennet ve Cemâl’dir. Onlar ömürleri boyunca Rahmân’a yol bulmak, O’na kavuşmak için çalışıp, çabalarlar. Şeytan’dan uzak olmak için Allâh’a sığınır. Hoca Ahmet Yesevî, müridlerinin bilinçlerini sarsarak, insanlara karşı yüreklerinde sevgi duygusunu hissetmeyenlerin Rahmân’a değil, şeytana yâr olacaklarını haber vermektedir. Sevgi duygusundan mahrum olan gönlü fakirlerin mü’min ve müslim olamayacaklarını dile getirmektedir:

Aşksız kişi insan değildir anlasanız,

Muhabbetsizler şeytan kavmi dinleseniz,

Aşktan başka sözü eğer söyleseniz,

Elinizden îmân-İslâm gitti olmalı. (Hoca Ahmet Yesevî, 2001: 78)

En büyük zenginlik, kalbin zîneti olan sevgiyi cân-ı gönülden hissetmektir. Hoca Ahmet Yesevî, *Fakrnâme* adlı eserinde “fakr”ın âdâbı olarak şu esasları sıralar:

1. İyi ve kötü söze sükût edip, karşılık vermemek.
2. Kimseye öfkelenip, darılmamak.
3. Her kesimden insanın hizmetini görmek.
4. Nefsini öldürmek.
5. Hevâ ve hevesi terk etmek. (Develi, 1999: 36)

Bu esaslar çerçevesinde yaşayan insan dünyaya bağlanmayan, hırsı, tamahı, öfkesi ve kavgası olmayan insandır. Tâlib-i fakr u fenâ olan bu kişi, mal, mülk, makâm ve mevkî gibi ehl-i dünyânın kavga sebebi olan olguları gönlünden çıkarmıştır. O zenginliği Hak ve halk sevgisinde bulmuş, ebedî saâdete kavuşmuştur. Gönlünü herkese açmış, hizmeti her nefese ulaştırmıştır. Aşkla doymuş, aç kalma korkusunu aşmıştır. Öfkelenmesine, halkla mücadele etmesine gerek kalmamıştır. Hoca Ahmet Yesevî, tasavvufî tasarımında öncelikle kişiyi kin ve nefret gibi duyguları hissetmeye sürükleyen sebepleri ortadan kaldırmak istemiştir. O, insanı tanımlarken, ontolojik varlığıyla aşkı bütünleştirir. Ona göre halka ve

Hakk'a hizmet derdi olmayan, sevgi ve heyecanla dolup taşmayan kişiler insan değil, ancak hayvan olabilirler:

*Dertsiz insan insan değil, bunu anlayın,
Aşksız insan hayvan cinsi, bunu dinleyin,
Gönlünüzde aşk olmasa, bana ağlayın,
Ağlayanlara gerçek aşkı hediye eyledim. (Hoca Ahmet Yesevî, 2001: 74)*

Hiç kimse hayvanlara benzetilmek istemez. İnsanlık onurunun şeref ve kıymetini bilen her insan için insana yaraşır bir muamele görmek esastır. Hoca Ahmet Yesevî, insan olmanın kuru bir iddiadan daha öteye taşınması gereken bir varlık farklılaşması olduğunu dile getirmektedir. Yaratılmışlara karşı sevgi, şefkat gibi duyguları hissedemediği için, etrafına kin ve nefret gibi duygularla dehşet saçan bir kişinin hayvandan ne farkı olabilir ki? Hayvanın saçtığı dehşet içgüdüselidir. Akıl ve izan sahibi insanın öfkesinin, çevresini döküp kırmasının bir açıklaması olmalıdır. Hoca Ahmet Yesevî, eğitimci kişiliğiyle insanı hayvanlardan daha aşağı bir konuma düşüren bu öfke ve taşkınlık psikolojisini de analiz eder: Kur'an-ı Kerim'deki: "İşte onlar hayvanlar gibidir; hatta daha da şaşkındırlar. İşte asıl gâfiller onlardır." (7/ A'râf, 179) âyetine telmih yapan Yesevî, aşağıdaki beyitlerde insanlar arasındaki sevgiye dünyalık bir takım tartışmaların engel olduğuna dikkat çekmektedir:

*Muhabbetin şarabından tatmayanlar,
Bayezid gibi her gün özünü satmayanlar,
Bu dünyanın izzetinden geçmeyenler,
Hayvandırlar belki ondan beter dostlar. (Hoca Ahmet Yesevî, 2001: 98)*

Bu dünyanın izzetinden geçmeyenler, daha doğrusu sadece insana özgü olan akıl ve bilinci kullanarak bu dünyanın geçici olduğunu fark edemeyenler, karınları doyunca kavgayı bir kenara bırakan hayvanlardan daha beterdirler. Hoca Ahmet Yesevî'ye göre; toplumsal bir varlık olan insanın çevresine sevgi saçan bir özne olabilmesi için hakikat ve ma'rifet gibi gerçeklikleri bilmesi gerekmektedir. Elbette ki sevgi duygusunu yoğun yaşayan insanlar çevrelerine pozitif enerji yayan, gittikleri yerleri mamur eden kişilerdir. Ancak böylesi bir var oluşun temelinde ma'rifet ve hakikat gibi gücünü îmandan alan metafizik unsurlar olmalıdır. Onun dilindeki ma'rifet; Hakk'ı bilmek ve tanımak, hakikat ise Allâh'ı görüyormuşçasına inanmak ve ibâdet etmektir. Ancak hakikat ufkuna ermiş bir insan-ı kâmil etrafına inci-cevher saçabilir. Hoca Ahmet Yesevî, insanı bir sevgi merkezi hâline getiren bu yol/erkân bilgisini hikmetlerine şöyle taşımıştır:

*Muhabbetin meydanında dolaşan,
Hakîkatin meydanında inci alan,
Ma'rifetin nesnesini içe salan,*

Yürüse, dursa inci-cevher saçar dostlar. (Hoca Ahmet Yesevî, 2001: 100)

Sevgi insanı, hakîkat makâmında Hak'tan aldığını, ma'rifet sayesinde içine saldığı rûh ve gönül cömertliği ile çevresine saçar. Onun sözü inci, özü mercân, sevgilisi her cândır. İnsan çevresine sevgi ekmeye başlayınca, alacağı karşılık da pek tabii sevgi olacaktır. Her nereye gitse, her kiminle konuşsa onunla haldeş olacak, gönüllere girecektir. Bu Allâh'ın yüce katında yazdığı bir ölçü; bir kaderdir. Hoca Ahmet Yesevî, bir başka hikmetinde de okurlarına arş üstünde gördüğü bu gerçeği duyurmaktadır:

*Şerîattır âşıkların efsânesi,
Ârif âşık tarîkatın inci tanesi,
Nereye gitse sevgilisi, evdeşi,*

Bu sırları arş üstünde gördüm ben işte. (Hoca Ahmet Yesevî, 2001: 25)

Hoca Ahmet Yesevî mutasavvıf kimliğiyle kurduğu dergâhta kalp ve gönül doktorluğu yapan ulu bir hekim olmuştur. Rûhun yüceliğini, nefsin eğilimlerini, insanın zafiyetlerini ve güçlü olan manevî yönlerini çok iyi bilmektedir. O, insanları iyiliğe, sevgiye, birliğe yönlendirecek söylemleri manzum bir dille ifade edebilen yaratıcı (üretici) muhayyile yeteneğine sahip bir Hak âşığıdır. Bu nedenle de hikmetlerinde her türlü simge, sembol ve motifi ustalıkla kullanmasını bilmiştir. Örneğin; “toprak” simgesi İslâm Tasavvufu'nda tevâzûyu, hoşgörüyü, cömertliği, sabır ve tahammülü sembolize etmektedir. Güçlü olduğu yerde affeden, kendisine düşman olanlara bile adâletle muamele eden Hz. Ali'nin de sembolü olan toprak bereket ve canlılığın da sembolüdür. Hoca Ahmet Yesevî aşağıdaki hikmetinde dervişlerine toprak olmayı tavsiye etmektedir. Çünkü toprak Allah'ın her şeye hayat veren, diriltici “Hayy” isminin tecellî mekânıdır. Derviş üzerine basılmasını göze almadıkça, toprak gönüllü olamayacaktır. İnsanların ezâ ve cefâlarına katlanmayanlar, “tahammül kötülüklerin mezarıdır” diyen Ali'nin tâlibi olamayacaklardır:

*Horluk çek kâfir nefsinin başı dunsun,
Daima, bu dünyadan ağlayıp geçsin,
Toprak ol herkes seni basıp geçsin,*

Can ve gönülde Hayy zikrini deyin dostlar. (Hoca Ahmet Yesevî, 2001: 102)

Can ve gönülde “Hayy” zikrini çeken derviş, kendisi canlı olduğu gibi çevresine canlılık ve hareket getiren bir enerji kaynağı durumundadır da. Bu durumu ancak Hak âşığı olanlar bilir. Hoca Ahmet Yesevî de onları anlatmaktadır. Gerçek âşıklar, gönüllerindeki sevgi ile etraflarını

yeşillendiren Hızır'dırlar. “Hızıriyet” tasavvufta bir makâmıdır. Bu makâma yükselenler, gittikleri yerleri yeşillendiren ve bereketlendiren Hızır çeşmesi olmuşlardır. Hoca Ahmet Yesevî bu durumu da beyitlerine taşımıştır:

*Gerçek âşıklar daima diri, ölmüş değil,
Rûhları yer altına girmiş değil,
Zâhid, âbid bu ma'nâyı bilmiş değil,
Gerçek âşıklar ahâlînin Hızır'ı olur. (Hoca Ahmet Yesevî, 2001: 131)*

Pîr-i Türkistân'ın sevgi ve hoşgörü için yaptığı bunca çağrıdan sonra, onun modellediği gibi bir insan olmayı istemek kolaylaşmaktadır. O gönülleri etkileyen ve akılları iknâ eden yaklaşımıyla, rûhun iyiliğe olan eğilimini güçlendirmektedir. Geriye kalan, gözyaşı ile sulanmış bir tövbe ağacını gönül bahçesine dikmekten ibarettir. Hoca Ahmet Yesevî, kalp kıran günahkârlar için empati yaparak, onların dilinden Allâh'a nasıl yalvarıp, yakarılacağını da gözler önüne serer. Onun dilinde tövbe ibâdetlerde yapılan eksikliklerden dolayı değildir. Asıl tövbe, mahzun bir gönlü yıkmaktan dolayı yapılmalı, hüzn ve kederle Allâh'a münâcât edilmelidir. Ona göre; en büyük günâh Hakk'ın nazargâhı olan bir gönlü yıkmaktır:

*Îlâhî! Herkesin feryâdına yetiş,
Bütün çaresizlerin imdâdına yetiş,
Îlâhî! Herkesi kulluğa has eyle.
Beni benden alıp bir kez özgür eyle,
Ki bilmeden sayısız günâh işledim,
Gönülleri yıkıp, mahzûn eyledim. (Hoca Ahmet Yesevî, 2001: 50)*

II. Hacı Bektaş Velî

Hoca Ahmet Yesevî'nin Türkistan'da kökleştirdiği sulh ağacından Anadolu'ya attığı köseği sayesinde yeni fidanlar yetiştiren Hacı Bektaş Velî birlik ve dirlik projesinin Rum topraklarındaki mimarı olmuştur. Hacı Bektaş Velî'nin *Makâlât*'ında anlattığı dört kapı kırk makamın içindeki pek çok duygu ve davranış, bir arada yaşama kültürünü temin edici niteliktedir: Mesela; şerîat kapısının sekizinci makamı; “şefkat”tir. (Hacı Bektaş Velî, 2007: 75) Tarikat kapısının beşinci makamı; “hizmet etmek”, dokuzuncu makamı; “sâhib-i cemiyet (cemiyet içinde) ve sâhib-i muhabbet” olmaktır. (2007: 77-78) Tarikatın onuncu makamı; “aşk” makâmıdır. Bu makâma ulaşan kimse, sevinçli ve şevkli olur. (2007: 78) Ma'rifet kapısının birinci makamı; “edeb”, dördüncü makamı; “sabır”, beşinci makamı “hayâ”, altıncı makamı; “cömertlik”tir. (2007: 78) Hakikat

kapısının ikinci makâmı; “yetmiş iki millete bir gözle bakıp, hiç kimseyi ayıplamamak”, üçüncü makâmı; “elinden geleni iyiliği hiç kimseden esirgememek”, dördüncü makâmı; “dünyada yaratılmış bütün nesnelere kendisinden emin olması”dır. (2007: 78) Dört kapıya ait kırk makâmın gereklerini yerine getiren bir derviş, halk içinde Hakk’la beraber olan, toplumsallaşmış bir bireydir. Mutlu olan ve mutlu eden, etrafına olumlu enerji yayan bir gönül insanıdır.

Hacı Bektâş Velî, sadece bir mütefekkir/mutasavvıf değildir. O tıpkı hocası Ahmet Yesevî ve cediti Hz. Muhammed gibi söylediklerini uygulayan bir aksiyon insanıdır da. Anadolu’da karşılaştığı Hıristiyan zümrelerle her zaman olumlu ilişkiler içerisinde olmuştur. Bir defasında Kayseri’den Ürgüp’e gelirken yolda Sineson adlı bir Hıristiyan köyüne ulaşır. Bir Hıristiyan köylü kadını, pişirdiği çavdar ekmeğinden Hünkâr’a ikram eder ve o köyün toprağında buğdayın yetişmediğini söyleyerek, çavdar ekmeği ikram ettikleri için kendilerini ayıplamamasını ister. Hünkâr, bu sözü duyunca: “Bereketli olsun, çavdar ekin buğday biçin, küçük hamur yapın, büyük somun alın.” diye duâ eder. Menkıbeye göre, duâ kabul olunca o köydeki Hıristiyanlar, Hünkâr’ı ziyaret edip adaklar getirmişlerdir. (Firdevsî, 1958: 23-24) Velâyetname’de anlatılan bu olay, bir Bektâşî dervişinin Hıristiyanlara nasıl davranması gerektiğinin ölçülerini belirlemektedir. Gayr-i müslimlerin bir iyilik görmeleri için duâ edilebiliyorsa, Müslümanlarla birlikte onlara da hizmet götürülmesi, tabiidir. Hacı Bektaş Velî’nin rahle-i tedrisinden geçen dervişler, gerek dergâh içinde gerekse dergâh dışında insanlara çeşitli hizmetleri götürdükleri için, “hâdimü’l-fukarâ ve’l-mesâkîn” lakabı ile nitelendirilmişlerdir.

Hacı Bektaş Velî’nin yukarıda anlatılan davranışına hangi ahlâkî ilkenin neden olduğunu anlayabilmek için, *Makâlât-ı Gaybiyye ve Kelimât-ı Ayniyye* adlı eserindeki şu tavsiyelerine kulak vermek gerekmektedir: “Herkes şefkat gözüyle bakmalısın. Hiç kimseyi küçümseme! Dış görünüşünü süsleme! Çünkü dışı süslemek içi harap eder. Halkla mücadele etme! Kimseden kimsenin sırrını isteme! Kimseye hizmet buyurma!.. Dünya ile onun izzeti ve devleti ile gururlanma! Çünkü senin gönlün her zaman hüznü, vücûdun hasta, gözün ağlar, amelin hâlis, duân iniltili, elbisen eski, arkadaşın derviş, sermayen başarı, evin mescit ve yoldaşın yüce Allah olmalıdır.” (Hacı Bektaş Velî, 2004: 63-65) O, gönlünü tevâzû süpürgesiyle süpürmüş, ayırt etmeyi, dışlamayı, horlamayı gönlünden tamamen temizlemiştir. Allâh’ı sevgi ve şefkatin, esirgeycilik ve bağışlayıcılığın kaynağı olarak bilen ve kalbini Allah sevgisi ile dolduran

Hacı Bektaş Velî, *Besmele Tefsîri* adlı eserinde Allâhu Te'âlâ'nın Hazreti Muhammed'e şöyle buyurduğunu nakleder: "Ey benim Habîb'im! Mü'minlere söyle, gönül evini tevâzuluk süpürgesiyle süpürsünler. Hırsın, cimriliğin, düşmanlığın, hainliğin ve kıskançlığın çerini çöpünü çıkarsınlar. Sonra kötü işlerinden dolayı pişman olsunlar. Pişmanlık suyuyla sulasınlar. Sonra deniz halısını (tevhid, hakikat seccadesi) sersinler. Muhabbet sofrasını döşesinler. (Hacı Bektaş Velî, 2007: 133)

Düşmanca duygulardan temizlenen gönül muhabbet sofrasının, Allah aşkının mekânı hâline gelmiştir. Hacı Bektaş Velî'ye göre; gül-i reyhân (reyhan çiçeği) dedikleri "aşk çiçeği"dir. Aşk dedikleri Allâhu Teâlâ'nın kendi ateşidir ki bütün âlemi tutup durur. O ateşin ocağı da erenlerin gönlüdür. (Hacı Bektaş Velî, 2007: 59) Hünkâr aşk ateşi ile kavurduğu gönlüne yetmiş iki milleti sıgdırmıştır. Onun tasavvuf anlayışı, diğer mutasavvıflar gibi "Bir" olan Allâh'ı vecd içerisinde hissetmek, "Bir"den ayrı düşenleri "birliğe" çağırarak üzere kurulmuştur. Dergâhında yetiştirdiği dervişlere bu gerçeği anlatmaya çalışmış, Anadolu Hıristiyanlığının merkezi Kapadokya'nın ortasında yer alan Sulucakarahöyüğü bir aşk ve muhabbet merkezi haline getirmiştir. Onun aşk ve hakikat çerağı mahzun ve muhtaç gönülleri aydınlatmıştır.

Hacı Bektaş Velî'nin tasavvuf anlayışına göre; "derviş, ilâhî düşüncelere dalmalı, sevgi meyvelerini dermeli, rûhunu tevhîd içinde tutmalı, ilâhî sırlara ulaşmaya gayret etmeli, başına ihlâs tâcı koymalı, huzûra çıkma kemeri kuşanmalı, ibâdet bineğine binmeli, teklik makamına erebilmek için kulluk kırbacını eline alıp, gayret atını birlik meydanında koşturmalıdır. Gönlünü tevhîd suyu ile beslemeli, rûhunu Hakk'ın görüntü nurlarıyla ışıklandırmalı *insanın özü benim sırrımdır, Ben de onun sırrıyım* incisine kavuşmak için görüntü denizinde dalgıçlık yapmalıdır." (Hacı Bektaş Velî, 2004: 3-4) "Dervişlik elenmiş bir toprak olmaktır ki içine su dökülmüştür. Ne üzerinde yürüyen insanların ayak tabanına ondan bir eziyet gelir, ne de ayak üstüne ondan bir toz gelir." (Hacı Bektaş Velî, 1959: 41) "Dervişlik üç şeydir: Kimsenin hiçbir şeyine tamah etmemek. Sana bir şey verirlerse, reddetmemek. Aldığın şeyi de saklayıp biriktirmemektir." (Hacı Bektaş Velî, 1959: 29)

Aşağıdaki cümleler dervişlerine sohbet ettiği sırada sık sık tekrar ettiği sözleri arasındadır: "Fenâ sözlü, fenâ düşünceli ve fenâ huylu olma. (1959:10) İnsanın Cemâl'i sözünün güzelliğidir. Kemâlî fiillerinin doğruluğu ve işinin dürüstlüğüdür. Ziyneti ve güzelliği sözlerinin

iyiliğidir. (1959: 29) Derviş sözlerinde, amellerinde ve davranışlarında doğru olmalı; vücudunu gerçek özne olan Allah ile var etmeli; *Vücutta Allah'tan başka özne yoktur* gerçeğini bilmeli; her zaman Allâh'a yakınlık denizine alışmalıdır. (Hacı Bektaş Velî, 2004: 6-7) Doğruluk göster. Yalanla uyuşma. Mübalağa etme. Doğruyu söylemekten geri durma. Kendine revâ görmediğini başkalarına da revâ görme. (1959: 55) Ârifler katında her sözün üç ön yüzü, bir ardı vardır. Öyle olunca ârif olmayanlar bilmediklerinden dolayı sözün ardını söylerler, mahcup olurlar. Ancak ârifler, sözün ön yüzünü söylerler, utanılacak şey söylemezler. (Hacı Bektaş Velî, 2007: 51) “Nefsin isteklerine müsaade etme ki çok şey ister... Kendi nefsinin emrinden kaçın.” (1959: 55, 56) “Kendi ayıbını görür ol! Kendi nefsinin emrinden kaçın! Kendini, kendi halinden gafil tutma! Düşman hakir olsa da hor tutma! Îsâr etmek dostluktur. İncinsen de incitme! İyiliğe karşı kötülük hayvanlıktır. Fenalığa karşı iyilik insanlıktır. Fenalığa karşı fenalık köpekliktir. İyi tabiatlı olmak selamettir” (1959: 54-57)

Hacı Bektaş Velî de, tasavvuf düşüncesini insan olmanın erdemi üzerine kurmuştur. “Fenalığa karşı iyilik insanlıktır.” ve “İyiliğe karşı kötülük hayvanlıktır.” sözlerinde bu kurguyu görmek mümkündür. O da ocağında yetiştiği Hoca Ahmet Yesevî gibi iyilik yapmanın dönüştürücü gücünü bilmektedir. İçine aldığı nesnelere değiştiren, dönüştüren özelliği nedeniyle toprağı hakikat kapısının sembolü olarak kabul etmiştir. Hacı Bektaş Velî'nin bu yaklaşımı kendisini pîr olarak kabul eden dervişleri tarafından da sürdürülerek, *erkân* kitaplarına yansıtılmıştır. Bir *Bektâşî Erkânâme*'nde toprağın kötülükleri iyiliğe çeviren gücü şöyle anlatılmaktadır: “Toprak, herkesin çirkin bulup sakındığı nesnelere bile kabul eder ve onun pisliğini yok ederek, ona da toprak denmesini sağlar. Şimdi hakikat ehli olan sûfî de, hem kendini hem de ona gelen kişiyi aynı toprak gibi kötü huylardan temizlemelidir. Görmüyor musun, her türlü pisliği toprağı atarlar, her türlü eziyeti toprağı çektirirler de incinmez, her türlü günah toprak üzerinde işlenir de açığı çıkarmaz? Hayvan pisliğini toprağı atarlar, gübre olur ve toprağı güçlendirir, ekini bollaştırır. İşte hakikat ehli de toprak gibidir. Küfrü îmâna, çirkinini güzele çevirir, şüpheliden uzak durur. Toprak gibi sakindir, gönül tarlasına bırakılan ne olursa olsun, küfrü gider yerine muhabbet gelir.” (Erkânâme 1, 2007: 174-178)

III. Yunus Emre

Yunus Emre Anadolu'nun her karışını gezen ve yolu Hacı Bektaş Velî'nin

dergâhına da uğrayan bir Hak erenidir. O attığı her adımda gönlündeki ilâhî nağmeleri insanlarla, çiçek ve böceklerle paylaşmış, ayrılıklarla mücadele ederek, zıtların birliği için çalışmıştır. Yunus’un amacı gönüllere girmek ve onları onarmaktır. Onun fikrinde insan gönlü “dost” olarak isimlendirdiği Hakk’ın evidir. Hakk’ın gönül evine konuk olabilmesi için onarılması gerekmektedir. Onarım malzemesi ise sevgidir. Allah sevgisi ile gönlünü zenginleştiren, adeta bir hazine haline getiren Yunus bu konuda kısıkanç da değildir. O can taşıyan herkesin gönlünün nazargâh-ı ilâhî olmasını istemekte ve bunun için çalışmaktadır. Yunus Emre varlık sebebini ve Anadolu’daki misyonunu şu dörtlükte anlatmaktadır:

Ben gelmedim davî için,

Benim işim sevi için,

Gönüller dost evi için,

Gönüller yapmaya geldim. (Yunus Emre, 2003: 255)

Senlik ve benliğin, din, dil ve ırk farklılıklarından dolayı çekişmelerin en önemli sebebi yaratılıştaki birliği görememektir. Gönlünü sevgiyle onaramayanlar “Bir olan Allâh’a gönlünü veremeyenler, hayatlarını benlik mücadelesi içerisinde geçirerek, mal-mülk, makâm-mevki, şöhret-şehvet gibi can içindeki birliği bozan âfetlerle sarsılmaktadırlar. Sahip olamamanın, elde edememenin, bir başkasına kaptırmanın telaşı ve huzursuzluğu içerisinde okyanuslar kadar geniş olan gönüllerini bir hapis haneye çevirmektedirler. Bir Hak âşığı olan Yunus Emre “birlik” makamına ermeyenlerin ikiliğin acılarına katlanmak zorunda kalacaklarını haber vermektedir. İkilige düşmek can içindeki bir hastalıktır:

İkiligi terk etgil, birlik makâmın tutgil,

Canla canın bulasın işbu dirlik içinde. (Yunus Emre, 2003: 112)

İkilikte kalmak sadece bireysel bir hastalık olmakla kalmaz, toplumsal ilişkileri de yer, bitirir. Hasetlik, fesatlık, hırs, öfke ve cimrilik gibi duygular karşılıklı güvene ve toplumsal sözleşmeye zarar verir. Birikmek ve birlikten kaynaklanan sinerjiyle güçlenmek ve gerekli yerlerde kolektif duygularla hareket etmek isteyen toplumlar “senlik” ve “benlik” duygularını eğitebilmiş bireyler yetiştirmek zorundadır. Aşağıdaki beytinde Yunus Emre bu sosyolojik gerçeği haber vermektedir:

Senlik, benlik olıcak iş ikilikte kalır,

İkilik tutan kişi nice birike birle. (Yunus Emre, 2003: 118)

İnsan “Bir” olan Allâh’a ulaşıp vuslatı gerçekleştirince, her şeye Hakk’ın nazarıyla bakmaya başlar. Allah ahlâkı ile ahlâklanan âşık, insanları ve bütün mahlûkâtı Allâh’ın nazarıyla görür. “Allâh’ın rahmetinin her şeyi kuşattığı” (7/A’râf, 156) hakikatini kavradıktan sonra, yaratılanları hor

görmesi mümkün değildir. Kırmak, kırılmak, incitmek ve incinmek gibi duygu ve davranışlar Hak âşığının günlük hayatında kendilerine yer bulamaz. Yunus Emre tavır ve tutumlarına yön veren bu gerçeği şöyle ifade etmektedir:

*Elif okuduk ötürü,
Pazar eyledik götürü,
Yaradılanı hoş gör,
Yaradandan ötürü.*

Yunus bütün yaratılmışları hoşgörmeyi başarmıştır. Acaba yaratılmışlar da Yunus'u hoşgörmekte midir? Yunus'un hoşgörülme beklentisi yoktur. Gönlündeki Hakk aşkı ona yetip de artmaktadır. O reaktif değil, proaktif bir kişiliğe sahiptir. Bu kadar hoşgörünün de fazla olduğunu düşünerek; "peki sana düşmanlık edenlere ne diyeceksin?" sorusunu soranlara ise şöyle cevap vermektedir:

*Düşman bana nidebile,
İşim gücüm dosttan yana,
Dost makamı can içinde,
Düşman eli eremeye. (Yunus Emre, 2003:97)*

Hiçbir düşman Yunus'un gönlüne müdahale edemez. Dostun makamı canın içinde olduktan sonra, düşmanın eli Yunus'un bedenini incitse bile onu üzmez. Sevgi davasından geriye döndüremez. Bununla birlikte karşılıksız sevmeyi başaranlar, elbet bir gün sevgilerinin karşılığını alacaklardır. Yunus Emre bunun da bilincindedir. Daha doğrusu karşılıksız gibi görünen sevgisine mutlaka bir gün karşılık bulmanın tecrübesini defalarca yaşamıştır. Nice gönülleri yumuşatmış, nice gönüllerde güller açtığını görmenin sevincini yaşamıştır. Sevgi onulmaz yaraları iyileştiren bir ilaç; tüketilmekten usanılmayan bir azıktır. Hayat yolculuğunu kolaylaştıran sevgi azığının en çok faydası dokunduğu kişi de şüphesiz onu hisseden ve davranışlarına yansıtan kimsedir. Yunus bu tecrübesini de bir dörtlüğünde şöyle anlatır:

*Biz sevdik âşık olduk, sevildik ma'sûk olduk,
Her dem yeni dirlikte sizden kim usanası.*

Yunus kimseyle savaştırmamaya, kavga etmemeye kararlıdır. Ona göre; savaşılacak bir şey varsa, o da hep hevâ ve heves peşinde koşan nefistir. Yani insanın kendisidir. Yunus'un düşmanı kindir, nefrettir:

*Adımız miskindir bizim,
Düşmanımız kindir bizim,*

*Biz kimseye kin tutmayız,
Kamu âlem birdir bize. (Yunus Emre, 2003: 132)*

Yunus Emre'nin Anadolu'yu adım adım dolaştığı tarihlerde bu coğrafyada çok sayıda Hıristiyan ve Ermeni de yaşamaktadır. Her din mensubunun inandığı ve sevdiği bir peygamberi bulunmaktadır. Farklı din mensupları arasındaki en önemli problem de birinin diğerinin peygamberini kabul etmeyişidir. Yunus Emre bir Müslüman olarak Kur'an'da ismi geçen bütün peygamberlere inandığını ilan eder. Aslında bu ilan bir barış çağrısıdır. İsimleri Kur'an'da geçen peygamberlerle kendisini özdeşleştiren Yunus kendisini her din mensubunun sevgi objesi haline getirmiş olmaktadır. Müslüman Anadolu insanı Yunus'un aşağıda yer alan ifadelerini ilâhilere güfte yaparak, gönlünün derinliklerinden gelen bir coşkuyla söylemiştir.

*Gökyüzünde İsâ ile,
Tûr dağında Mûsâ ile,
Elimdeki âsâ ile,
Çağırayım Mevlâm seni.*

*Derdi öküş Eyyûb ile,
Gözü yaşlı Yâkûb ile,
Ol Muhammed mahbûb ile,
Çağırayım Mevlâm seni. (Yunus Emre, 2003: 175)*

Kendisini "Âşık Yunus" diye isimlendiren Yunus Emre Hak aşkını söze ve dile dökmekle kalmamış, âşıkların, sâdıkların hallerinden de haber vermiştir. O bir derviş olmanın yanı sıra, bir eğitimcidir de. Kendisini âşık olarak algılayanlara, aşk yoluna yolcu olanlara rehberlik etmektedir. Âşıklığın sadece söze değil, davranışlara da yansıtılması gerektiğini şiirlerinde vurgular. Yetmiş iki millete sevgi ve hoşgörü duyguları ile bakmayanların âşık ve sâdıklar kervanına giremeyeceklerini söyler:

*Yetmiş iki millete kurban ol âşıkısan
Tâ âşıklar safında tama olasin sâdik.*

Yukarıdaki beyitte âşıklara yetmiş iki millete "kurban olma"yı tavsiye ederken, aşağıdaki beyitte çağrısını bir adım daha ileriye götürmektedir. Onun bu yaklaşımı, yetmiş iki milletle ilgili tavır ve duruşundaki netlik ve açıklığı ilan etme amacını taşımaktadır:

*Yetmiş iki milletin ayağın öpmek gerek,
Onun için ma'şûka, cümle millette bile. (Yunus Emre, 2003: 118)*

Şöyle bir soru akla gelebilir: "Yunus Emre sadece diğer milletlere karşı takınılması gereken tavır hakkında mı söz söylemiştir? İnananlar,

yani Müslümanlar arasındaki sevgi ve hoşgörü ilkelerini belirlemeye çalışmamış mıdır?” Bir gönül eri olan Yunus’un çadırı gökyüzüdür ve onun içine herkes sığar. Yeri ve göğü yaratan Allah’ı kendisine dost edinen Âşık Yunus için mü’minler arasında da âsî, mücrim, itaatkâr, günahkâr ayrımı yoktur. Kalbindeki muhabbetu’llâh bütün mahlûkâtı kuşatmaktadır:

Hâs u âm, mutî’ âsî dost kuludur cümlesi,

Kime eydibilesin gel evinden taşra çık. (Yunus Emre, 2003: 205)

Yunus Emre insanların bazı hatalarının olabileceğinin farkındadır. Herkes insan-ı kâmil olamaz. Sabretmeye, kanaat etmeye herkes güç yetiremeyebilir. Bazen öfke, bazen hırs, bazen de kin ve kibir gibi duygular incitici olabilir. “Adımız miskindir bizim” ifadesiyle kendisini nitelendiren Âşık Yunus, âşıklardan da miskin olmalarını beklemektedir. Aşağıdaki beyitte âşığın Allah’tan gelen her şeye râzı olması gerektiğini vurgulamaktadır. Âşığın her kimden, her ne gelirse gelsin boynunu tutarak gönül yıkmamanın çarelerini araştırması gerektiği görüşündedir.

Âşık olan miskin olur, Hak yoluna teslim olur,

Her ne dersen boyun tutar, çare yok gönül yıkmaya. (Yunus Emre, 2003: 116)

O bir taraftan gönüllerin incinmemesi için dili döndüğünce gayret gösterirken, diğer taraftan da bir eğitimci olarak gönül yıkmamanın olumsuz sonuçlarını değerlendirmektedir:

İlm ü amel ne fayda bir gönül yıktın ise,

Ârif gönül yaptığı beraber Hicaz ile. (Yunus Emre, 2003: 122)

Yukarıdaki beyitte âşık olmak için gerekli safhalar olan âlimlik ve âriflik gibi makamların gönül yıkmaya sonucunda bir faydasının kalmayacağını dile getirirken, aşağıda ifadelerini sertleştirmektedir. Adeta gönül yıkanları azarlamakta, onların kıldıkları namâzın sadece şekilden ibaret kaldığını belirtmektedir. Namâz kılan bir Müslümanın yetmiş iki milletten bir farkı olmalıdır:

Bir kez gönül yıktın ise,

Bu kıldığın namaz değil,

Yetmiş iki millet dahi,

Elin yüzün yumaz değil. (Yunus Emre, 2003: 217)

Yunus Emre muhataplarını rasyonel bir yöntemle, sebep-sonuç ilişkileri kurarak eğitmek istemiştir. Meselâ; yukarıda kullandığı ağır ifadeleri aşağıdaki mısralarda gerekçelendirmektedir. Namaz Allah’a ibadet etmek için kılınmaktadır. Namâz kılmaktan murat; gönül evini Allah’a layık bir taht haline getirmektir. Gönül sadece namâzı kılan kişinin gönlü değildir. Herkesin bir gönlü bulunmaktadır ve gönül kırıldığında Allah’ın evi de kırılmış olmaktadır. Kalp kıran, gönül yıkan bir Müslümanı ve onun Rabb’ini Allah’a inanmayan bir inançsız veya bir gayr-i müslim nasıl

sevebilir? Tavır ve tutumlarında hoşgörölü olmayan bir Müslüman diğer insanların Hakk'ı ve hakikatı tanıma, ona gönöl verme fırsatını elinden almaktadır.

*Gönöl Çalab'ın tahtı,
Çalab gönöle baktı,
İki cihan bedbahtı,
Kim gönöl yıkar ise.*

*Sen sana ne sanırsan,
Ayrığa da onu san,
Dört kitabın ma'nası
Budur eğer var ise. (Yunus Emre, 2003: 130)*

Yunus Emre namaz ibadeti konusundaki rasyonel ve açıklayıcı yöntemin aynısını, Hac ibadeti için de, sergiler. Ona göre gönöl kıran bir hacının gittiği onca yol hebâ olmaktadır:

*Bir kez hacca vardın ise, bin kez gazâ kıldın ise,
Bir kez gönöl kırdın ise, gerekse var yollar doku.*

Bunun nedenini şöyle açıklar:

*Gönöl mü yeğ, Kâ'be mi yeğ ayıt bana aklı eren,
Gönöl yeğdürür zira kim gönöldedir dost durağı. (Yunus Emre, 2003: 116)*

Yunus Emre kendisine akıllı olduğunu zanneden kişiyi muhatap almaktadır. Ona “Dost”un durağının gönöl olduğunu hatırlatarak, Kâ'be'yi tavaf etmenin anlamını fenomenolojik bir yöntemle öğretmektedir. “Kâ'be'yi tavâf etmek için uzun ve meşakkatli yolları aşırıyorsun da, hemen yanı başındaki bir insanın gönölünü neden kırırıyorsun?” mesajını vermektedir. Halbuki kırılmış bir gönölü sevgi ve hoşgörölle onarmak daha kolaydır. Kâ'beyi tavâf eden bir mü'min kalbindeki kin, nefret, haset, hırs ve öfke gibi duygulardan da kurtulmalıdır.

Yunus Emre hem süreç, hem de sonuç odaklı bir hoşgöröl eğitimi yapmaktadır. Şiirlerinde hoşgöröl duygusunu İslâm inanç ve tasavvufuyla birlikte, nedensellik ilkesine de uygun bir şekilde işlemektedir. Muhataplarının kalp, gönöl ve rûhlarını hoşgöröl duygusunu hissetmeye eğilimli hale getirmeye çalışmaktadır. Onun mesajları -müslim, gayr-i müslim- geniş halk kitleleri tarafından algılanmış ve Anadolu hoşgöröl ikliminin hâkim olduğu bir barış adası haline gelmiştir.

IV. Goethe

Yakın tarihimizde Avrupa'nın içlerinde dinler ve dindarlar arası hoşgöröl fikrinin gelişmesine öncülük eden düşünürlerden birisi ünlü Alman

şairi Goethe'dir. Goethe'nin İslâm Dini hakkındaki görüşleri üzerine yazılar yazan ve Berlin, Kahire gibi hem Batı, hem de Doğu şehirlerinde konferanslar veren Katherina Mommsen şu değerlendirmeyi yapmaktadır: "Goethe İslâm Dini'ne Hıristiyanlıktan başka herhangi bir dine olduğundan çok farklı, olağanüstü ve içten bir yakınlık duyuyordu. Bu yakınlığı o, hayatının çeşitli çağlarında açığa vurmuştur. Henüz 23 yaşında iken Hz. Muhammed için fevkalade bir övgü şiiri yazmıştı. 70 yaşında bir şair olarak da, Kur'an'ın Hz. Peygambere mânâ olarak bütünüyle indirildiği o kutlu gecenin (Kadir Gecesi) bir bayram gibi kutlanması fikrinde olduğunu bütün samimiyetiyle ifade ediyordu. Mommsen Goethe'nin İslâm'a olan bu ilgisini tolerans fikrinin hakim olduğu Aydınlanma Çağı'nın etkisine bağlamaktadır. (Mommsen, 1967: 187)

Sebepler her ne olursa olsun, Goethe Batı Medeniyeti'ne yaşanabilir bir dünya inşa etmek için ideal fikirler bırakmıştır. Hıristiyan Almanlara gayri-Hıristiyan olan Müslümanların da sevgi ve saygıya layık bir Peygambere, okunmayı ve uygulanmayı hak eden kutsal bir kitaba sahip olduklarını anlatmaya çalışmıştır. Kendisine bir Kur'an tercümesi veren Herder'in fikirleri, Goethe'nin Aydınlanma Çağı'ndan daha fazla ondan etkilenmiş olabileceğini göstermektedir. Herder; "Müslümanlardaki kötülüklerden arınma çabasını, devamlı olan günlük ibadeti, zekâtı, sadakayı, Allah'ın iradesine teslimiyeti" Müslümanlara rûh huzuru ve karakter birliği veren unsurlar arasında saymaktadır. (Mommsen, 1967: 189)

23 yaşında Kur'an'la tanışan Goethe'nin, kendisine Kur'an tercümesini hediye eden Herder'e yazdığı teşekkür mektubunda şu ifadeler yer almaktadır: "Şimdi ben, Mûsâ'nın Kur'an'da duâ ettiği şekilde duâ etmek istiyorum: Rabb'im! Dar göğsümde genişlik ver bana!" (Mommsen, 1967: 190) Goethe, okudukça inanç konularıyla ilgili sorularına tatmin edici cevaplar bulduğu Kur'an'ın üslubunu güçlü, yüksek, müthiş ve yer yer de "gerçekten muhteşem" ifadeleriyle nitelendirmiştir. (Mommsen, 1967: 191) Kur'an âyetlerinden aldığı notlar onun Kur'an'da "neyi aradığı ve neyi bulduğu" sorusuna cevap vermektedir. "*Doğu da Allah'ındır, Batı'da Allah'ın. Nereye dönerseniz Allah'ın yüzü oradadır.*" (2/Bakara, 115) âyetini okuyarak notları arasına alan Goethe, herkesin ve her yerin Rabb'i olan Allah tasavvurunu Kur'an'da bulmuştur. Bu keşfin onun gönlünde tarifi mümkün olmayan bir genişliğe ve hoşgörüyeye sebep olduğu anlaşılmaktadır. Goethe için inanç; görünmeyene sevgi ve güvendir. (Goethe, 1992: 147) Onun karşı olduğu şey; inançsızlıktır. "İnancın hangi biçimde olursa olsun egemen olduğu çağların parlak olduğunu" ifade eder. "İnançsızlığın üstün

geldiği çağların ise bir an için aldatıcı bir parlaklık gösterse bile, gelecek kuşaklar için kayıp zaman dilimleri olduğu” görüşündedir. (Goethe, 1992: 146) Müslümanların inançlarındaki samimiyetlerine olan hayranlığını gizlemez. “Hakiki bir Müslüman Cennet’ten öyle söz eder ki, sanki kendisi orada bulunmuştur.” der. (Goethe, 1992: 149)

Goethe Allah’ın Doğu’nun ve Batı’nın Rabb’i olduğu gerçeğini şu mısralarla ilan etmektedir:

*Doğu da Allah’ındır!
Batı da Allah’ın!
Kuzey ve Güney sahası,
Sulh içindedir O’nun kudretiyle,*

*O Tek Âdil olan,
Hak olanı istiyor herkes için,
O’nun yüz isminden biri de “el-Adl”,
Bu yüce isim çok yükseltilsin; âmin! (Goethe, 1993: 178)*

Dört cihete adaletle hükmeden Allah, güç ve kudretiyle yeryüzündeki barışı sağlamaktadır. Goethe’nin “Esmâü’l-Hüsnâ”dan birisi olan “el-Adl” ismine ve onun evrendeki tecellilerine hayran olduğu anlaşılmaktadır. “Allah’ım! Sen benim efendim ol! Sen ki her şeyi seversin. Güneşi, ayı, yıldızları, yeri, göğü ve beni yarattın” sözleriyle her şeyi yaratan ve herkesi kuşatan bir Allâh inancının gönlüne verdiği coşkuyu kelimelere dökmektedir. Goethe için “Tanrı’ya inanıyorum.” demek övünülecek bir sözdür. Tanrı’nın varlığının nereye ve nasıl yansıdığını anlamak ise gerçek mutluluktur. (Goethe, 1992: 485-486)

“Muhammed de bir Peygamberden başka bir şey değildir. Ondan evvel de nice Peygamberler gelip, geçmiştir. Eğer şimdi o da ölecek olursa, ökçelerinizin üzerinde geri mi döneceksiniz?” âyetinde (3/ Âl-i İmrân, 144) ifade edilen gerçeği Kur’an’dan öğrenince, papaz Lavater ile “sadece İsa’nın mı Allah’ın elçisi olarak kabul edilebileceği, yoksa daha birçoklarına da mı görev verilmiş olabileceği” üzerine münâkaşalar yapmıştır. Goethe’nin yakaladığı nokta çok önemlidir. Hıristiyanlarla Müslümanlar arasında cereyan eden hoşgörüsüzlüklerin en önemli nedeni, Müslümanların Hz. İsa’yı bir Peygamber olarak kabul etmelerine rağmen, Hıristiyanların Hz. Muhammed’i bir Peygamber olarak kabul etmemeleridir. Ne yazık ki günümüzde bazı Hıristiyanlar İslâm Peygamberini çok çirkin şekillerde tasvir etmektedirler. Goethe bu anlayışı *“Biz hiçbir kavme, kendi dilinden başka bir dille konuşan bir Peygamber göndermedik.”* âyetini

(14/ İbrahim, 4) sıkça tekrar ederek yıkmaya çalışmıştır. (Mommsen, 1967: 193) “Muhammed’in Şarkısı” başlıklı övgüsünde “dalga” kelimesiyle sembolleştirdiği Hz. Muhammed’e olan hayranlığını şu kelimelerle dile getirir:

*İniyor şimdi ovaya,
Gümüş pırıltılarla...
Ve ovalardan ırmaklar
Dağlardan dereler
Sevinçle sesleniyorlar ona: Kardeş!
Kardeş, kardeşlerini de al,
Beraber ezeli atana götür,
Açılmış kollarıyla
Bizi bekleyen
Ebedi okyanusa...
Böylece taşıyor kardeşlerini,
Hazinelerini, evlatlarını,
Gönlü sevgi ile tutuşmuş olarak,
Bekleyen Yaratıcıya. (Mommsen, 1967: 194-195)*

İslâm Peygamberi Hz. Muhammed’i şiirlerinde öven Goethe, İslâm inancının zorda kalmış insanlara rahatlık veren özelliklerinden de yararlanmayı bilmiştir. Meselâ bunlardan birisi “kader inancı”dır. Geline tehlikeli bir hastalığa yakalandığında, bir dostuna şunları yazmıştır: “Artık söyleyecek bir şey kalmadı. Yine İslâm’a tutunmaya çalışıyorum. (Mommsen, 1967: 201) Çevresinde kolera salgını olduğu zaman da, benzer ifadeler kullanmıştır: “Herhangi bir şekilde cesaret aradığımızda, hepimiz İslâm’da yaşıyoruz.” (Mommsen, 1967: 201) Aslında Goethe bu ifadeleriyle, Hıristiyanlar tarafından kabul edilmese de İslâm’ın insan hayatını kolaylaştıran ve yaratılışla uygunluk arz eden özelliklerinin bulunduğunu ve her insanın ister istemez, çeşitli durumlarda İslâm’ın inanç esaslarına sığınmak zorunda kaldığını hatırlatmaktadır. İslâm’ın da tek başına insana ve insanlığa verebilecek bir şeylerinin bulunduğu dikkatleri çekmek istemektedir. Eckermann’la sohbetleri sırasında İslâm’ı överken şu cümleleri söylemiştir: “Muhammed’in Dini’nde olanların, eğitimlerine hangi öğreti ile başladıkları hususu çok enteresandır. Dinde ilk basamak olarak onlar, gençlerini, insanın her şeyi yöneten Allah tarafından önceden tespit edilmemiş hiçbir şeyle karşılaşmayacakları kanaatiyle güçlendirirler. Böylece onlar, hayatları boyunca takviye edilmiş ve huzura kavuşmuş olurlar. Artık kendileri için güçlükler ortadan kalkmış gibi olur.” (Mommsen, 1967: 201-202) Goethe, Hıristiyanlıktaki “Rabb’inizin izni

olmadan bir serçe bile damdan düşmez” ifadesinin kaynağının da aynı inanç olduğunu vurgulayarak, Hıristiyanların İslâm hakkında olumlu duygu ve düşünceler taşımalarını sağlamaya çalışmıştır. (Mommsen, 1967: 202)

Goethe Napolyon’a karşı yapılan İstiklâl Savaşı sırasında müttefik Rus birlikleri arasında Almanya’ya gelen Müslüman askerlerle görüşmeler yapmıştır. Onların kendisine gösterdikleri fevkalâde teveccühten çok hoşlandığını arkadaşı Trebya’ya yazdığı mektupta anlatır. Şairin hatıra defterinde evindeki Müslüman misafirlerden sık sık bahsedilir. (Mommsen, 1967: 203) Goethe bütün dinlerin ve mezheplerin ortak kutlayacakları “Katıksız İnsanlığın Bayramı” adını verdiği bir bayramdan söz eder. Bu bayramda hiçbir kimse, diğerine hangi dinden olduğunu sormayacaktır. (Mommsen, 1967: 204) *Doğu-Batı Divanı* adlı eserinde Doğu ile Batı’yı kıyaslayarak ikisinin de kardeş olduğunu ve sonunda mutlaka İslâm’da buluşacaklarını anlatır. Âyet ve hadisler naklederek, Batı’ya İslâm’ın gerçeklerini açıklamaya çalışır. “İnsan kendiyle birlik oldu mu, başkalarıyla da olur.” diyen Goethe (Goethe, 1992: 89) iç dünyasında ulaştığı birlik şuuruyla, barış içerisinde bir dünya kurmaya çalışmıştır. Hoşgörünün her türlü güçte ve yetenekte kendini gösteren barışın tek sağlayıcısı olduğu görüşüne sahip olan (Goethe, 1992: 112) Goethe’ye göre; dünya genelindeki bir hoşgörüyü ulaşmanın yolu: İnsanların ve milletlerin özelliklerine karışmamaktır. (Goethe, 1992: 112) Kendi değerinin tadına varmak isteyen insanlar, önce diğer insanlara değer vermelidirler. (Goethe, 1992: 120)

V. Tolstoy

Abdullah es-Sühreverdî’nin Hindistan’da basılmış olan “Hz. Muhammed’in Hadîsleri” adlı kitabını okuyan Tolstoy, hadîslerden bazılarını seçerek, bir kitapta toplamıştır. Seçilen hadîslerin konuları Tolstoy’un zihnindeki Hz. Muhammed ve İslâm imajını analiz edebilmek ve onun bu kitabı niçin yazmış olabileceği sorusuna cevap bulabilmek açısından önemlidir. Tolstoy’un öncelikli amacı; Ruslara Hz. Muhammed’i ve İslâm’ı bizzat kaynağından ve doğru bir şekilde tanıtmak olabilir. Kendi zor sorularına Hz. Muhammed’in hadîslerinden ikna edici ve açıklayıcı cevaplar bulmuş gözükmektedir.

Tolstoy’un seçtiği hadîsler, itiraflarında dile getirdiği zor soruların cevabı gibidir. İtiraflarını anlatırken; “Hiç Olabilmek için”, Bilinmeyi Bulmak”, “Allah’la Birleşme”, “Allah’ı Bulmak Gerek” (Tolstoy, 2005: 70-79) şeklinde başlıklar kullanan Tolstoy, Allah sevgisini dile getiren

hadîslere öncelik vermiştir. “Allah’ım! Sana olan sevgimi bana bağışla. Sevdiklerinin sevgisini de kalbime koy. Öyle yap ki, ben senin layık bildiğin, sevdiğin işlerin uygulayıcısı olayım. Öyle yap ki, senin sevgini benim için, bana, aileme ve servetime olan sevgimden üstün eyle. Allah’ım! Senden sevgini ve seni sevenlerin sevgisini ve senin sevgine beni ulaştıracak davranışı istiyorum. Allah’ım! Senin sevgini nefsimden, ailemden, malımdan, soğuk sudan daha sevgili kıl.” (Tolstoy, 2005: 24-25) hadîsi buna örnek olarak verilebilir.

Ünlü yazar itiraflarında İslâm Tasavvufu’ndaki ma’rifetu’llah (Allah bilgisi) ve muhabbetullah (Allah sevgisi) kavramlarına denk düşen bir anlayış içerisinde, hayatına anlam ve rûh kazandıran bir metafizik düşünceyi benimsemiştir. “Ben neyim?”, “Niçin yaşıyorum?”, “Benim görevim ne?”, “Nasıl yaşamalıyım?” sorularına bilim ve felsefeden aradığı cevabı bulamayınca, Hz. Muhammed’in hayata anlam kazandıran mesajlarına sığınmıştır. Tolstoy, inancın sadece insanın Allah’la ilişkisi olarak görülmesini ve insana söylenmiş olan şeylerin kabul edilmesinden ibaret sayılmasını eleştirerek, “inancı; insan yaşamının ya da anlamının öğrenilmesi” şeklinde tanımlamıştır. Ona göre “inanç yaşamın gücüdür.” (Tolstoy, 2005: 79) Eserine; “Ben bir gizli hazine idim. Bilinmek istedim ve insanı yarattım.” hadîsini alırken de, Allah’ın insanı yaratmış olmaktan duyduğu hoşnutluğu Hz. Muhammed’in dilinden keşfetmiş gözükmektedir.

İslâm’ın “açıklanabilirlik” ve “sadelik” gibi, düşünen insanları etkileyen özelliklerinden büyük ölçüde etkilenmiş gözükten ve İslâm hakkındaki düşüncelerini cesurca okurlarıyla paylaşan Tolstoy, inanç olarak nitelendirildiği halde yaşamın anlamını yok eden söylemleri inancın dışında değerlendirmektedir. Yaşadıkları dünyada işlerini büyütmeye ya da ellerinde tutmaya çalışan, feragatten, acıdan ve ölümden korkan ve inançsızlar gibi yaşayan dindarları inandırıcı bulmamaktadır. “İnsan başkalarının emeğini sömürerek zevk almak için değil, bütün insanlık için yaşayabilsin diye yaratılmıştır.” (Tolstoy, 2005: 83) sözü Tolstoy’un açıkladığı yaratılış sebebidir. Onun uzun tecrübelerden sonra keşfettiği, başka bir ifade ile hissettiği yaratılış gerçeği kitabında nakletmiş olduğu şu hadîste ifade edilmektedir: “Kim Allah’ın yarattıklarına karşı merhametli olursa, Allah da ona merhametli olur. İnsanların iyilik ve kötülüklerine bakmayarak onlara iyilik et. Başkalarına iyilik yap ki kötülüklerine engel olasın.” (Tolstoy: 28)

Tolstoy gibi gerçeğin peşinde koşan ve bu uğurda dert ve sıkıntılara

katlanabilen insanlar, kendilerini yalnız hissetmeyecekleri, bütün insanlıkla kucaklaşabilecekleri ve kötülüklerden herkese iyilik yaparak emin olabilecekleri, yani hiçbir kimseden korkmayıp, endişeye kapılmayacakları bir dünya tasavvur etmektedirler. Tolstoy “kendiniz için istediğinizi başkaları için de isteyin; kendiniz için istemediklerinizi başkaları için de istemeyin.” hadîsini yukarıda belirtilen evrensel bir ahlâk modelinin olmazsa olmaz bir ilkesi olarak takdim etmektedir. Aslında onun aradığı; kimseye kin ve nefretin duyulmadığı, kimsenin dilinden, dininden, renginden veya cinsiyetinden dolayı dışlanmadığı, bütün insanlığın barış ve huzur içerisinde yaşadığı bir dünyadır. Tolstoy böylesi bir dünya için nasıl bir ahlâka ihtiyaç olduğunun farkındadır. İhtiyacına cevap bulduğu Hz. Muhammed’in hadîslerini şöhret ve itibar sahibi bir yazar olarak bütün dünyaya ilan etmiştir. Bu ilan ediş hoşgörünün ötesinde bir kadirşinashlık örneği olarak, İslâm dininde görülen gerçekliğin vicdan sahibi insanlara duyurulmasıdır. Bugün de insanlığın Hz. Muhammed’in karikatürlerini yaparak Müslümanları incitmek yerine, Hz. Muhammed’i asgarî bir hoşgörüyle anlamaya ve dünyada Müslümanların da yeri olduğunu ilan etmeye ihtiyacı bulunmaktadır.

Tolstoy’un Azerî kökenli General İbrahim Ağa ile evli olan Rus uyruklu bayan Yelena Vekilova’ya yazdığı cevabî mektup, onun din değiştirmeye kadar, insanların hür iradeleriyle yaptıkları seçimlere ne derece saygı ve hoşgörüyle yaklaştığının bir kanıtıdır. Özellikle Avrupa’da “İslâmlaşma Karşıtı” (anti-islamist) partilerin kurulduğu ve İslâm karşıtı gösterilerin yapıldığı günümüzde, iki oğlunun Müslümanlığı seçmek üzere olduğunu yazan bayan Vekilova’ya verdiği şu cevap manidardır: “...Sizin oğullarınızın Muhammed’in dinini Hıristiyanlıktan üstün tutarak kabul etmeleri, yani bir dinden başka bir dine geçmeleri hakkında kimseye bilgi vermeleri gerekmez... Hıristiyan idealini ve öğretisini her şeyden üstün tutan bir insan için bunu söylemek ne kadar garip olsa da demeliyim ki, Müslümanlığın kendine has dış görünüşüne göre Kilise Hıristiyanlığından kıyas kabul etmez derecede üstün durması, bende hiçbir şüphe doğurmuyor.” (Tolstoy: 54)

Tolstoy’un kitabına aldığı hadîslerden bazıları şunlardır:

“Hiçbir kimseye öfkesini yutmaktan daha güzel bir içki verilmemiştir.” (Tolstoy: 26)

“Öfkesini açığa vurmaktan çekinip, onu boğanları Allah daima mükâfatlandırır.” (Tolstoy: 30)

“Kimseyi kırma. Biri seni kırar ve ayıplarını, kötülüklerini açığa vurursa, sen de onun kötülüklerini açıklayıp yayma.” (Tolstoy: 27)

“Diliyle insanları kıranları, ibadetleri temizlemez.” (Tolstoy: 36)

“Namaz kılıp, oruç tutmaktan ve iyilik yapmaktan daha güzeli nedir bilir misiniz? Dargınları barıştırmak. Çünkü kin, nefret ve düşmanlık insanı Allah’ın vereceği her mükâfattan mahrum eder.” (Tolstoy: 36)

“Muhabbet, insanı sevdiğine karşı sağır ve dilsiz yapar.” (Tolstoy: 35)

“Gerçek üzere olan o kimsedir ki, kötülüğe karşı sabırlıdır ve kırılmayı unuttur.” (Tolstoy: 31)

“Gerçek tevâzu, bütün iyiliklerin başıdır.” (Tolstoy: 31)

“Allahu Teâlâ, halim, selim, saygılı ve mütevâzî olmayı emrediyor ki, kimse başkasına zulmetmesin.” (Tolstoy: 35)

“En hayırlınız odur ki, iyilik bulunca Allah’a şükreder, kötülüğe maruz kalınca Allah’a sabreder. O daima Allah tarafından mükâfatlandırılır.” (Tolstoy: 31)

“En mukaddes savaş, insanın (nefsine) kendine galip gelmesidir.” (Tolstoy: 31)

“İnsanlara karşı nezaketli ol, kabalık etme. Onlarla iyi geçin, onlardan nefret etme. Sana Yahudiler ve Hıristiyanlar rastgelip de Cennet’in anahtarını sorsalar, onlara Cennet’in anahtarının Allah’ın varlığına, birliğine şehâdet etmek olduğunu anlat.” (Tolstoy: 39)

Sonuç

Samimiyetle İslâm’a gönül veren Türkler, Hz. Muhammed’in evlatlarıyla (Ehl-i Beyt’le) buluşmanın verdiği irfânî bilgi ve vicdânî sevgi ile bütün yaratılmışları bağrılarına basan kâmil mürşidler yetiştirmişlerdir. Hoca Ahmet Yesevî, Hacı Bektaş Velî ve Yunus Emre gibi mutasavvıflar evrensel değerler sunan Kur’ân âyetlerini ve Hz. Muhammed’in hadîslerini temel referans kaynağı olarak, herkesi ve her nefesi kuşatan mesajlarını insanlığa hediye etmişlerdir. Pîr-i Türkistan’ın Orta Asya’yı aydınlatan sevgi ve hakikat güneşi, Hacı Bektaş Velî’nin ocağında parlak bir kutup yıldızına dönüşerek Anadolu’dan Balkanlar’a kadar sevgi yolunu gösteren bir pusula olmuştur. Âşık Yunus Hacı Bektaş Velî’nin yolunda yürüyen bir aşk ve muhabbet eridir. Onun gökyüzü çadırına herkes sığabilmiştir.

Kur'an ve onu insanlığa tebliğ eden Hz. Muhammed, Goethe ve Tolstoy gibi Batılı düşünürleri de etkilemiş görünmektedir. Goethe Hıristiyan Almanlara gayr-i Hıristiyan olan Müslümanların da sevgi ve saygıya layık bir Peygambere, okunmayı ve uygulanmayı hak eden kutsal bir kitaba sahip olduklarını anlatmaya çalışmıştır. Tolstoy ise Ruslara Hz. Muhammed'i ve İslâm'ı bizzat kaynağından ve doğru bir şekilde tanıtmayı amaçlamış görünmektedir. Fikir ve görüşlerinden İslâm Tasavvufu'ndaki "ma'rifetu'llah" ve "muhabbetullah" kavramlarına denk düşen bir anlayışı benimsediği fark edilen Tolstoy, bir Hıristiyan gencinin Müslüman olmasından neredeyse mutluluk duymaktadır. Çünkü o, "**Hz. Mumammed'in Hadîsleri**" adını verdiği kitaptaki sevgi ve hoşgörüyü çağıran Nebevî ahlâktan çok etkilenmiştir.

KAYNAKÇA

Barkan, Ömer Lütfi, (1942), "Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskan ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler: İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zâviyeler", **Vakıflar Dergisi**, Ankara, 2, 279-304.

Develi, Hayati, (1999), **Ahmed Yesevî**, İstanbul, Şule Yayınları.

Erkânâme 1, (2007), haz: Doğan Kaplan, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayını.

Firdevsî, (1958), **Menâkıb-ı Hacı Bektaş Velî**, Hazırlayan: Abdülbaki Gölpınarlı, İstanbul, İnkılâp Kitabevi.

Goethe, J. W., (1992), **Goethe Der ki**, Çeviren: Gürsel Aytaç, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayını.

Goethe, J. W., (1993), **Faust**, çeviren: Ali Çankırlı, İstanbul, Timaş Yayınları.

Gürkan, Ahmet, **İslâm Kültürünün Garbı Medenileştirmesi**, Ankara, Nur Yayınları.

Hacı Bektaş Velî, (1959), **Kitâbü'l-Fevâid**, İstanbul, Dizerkonca Matbaası.

Hacı Bektaş Velî, (2004), **Makâlât-ı Gaybiyye ve Kelimât-ı Ayniye**, haz: Davut Duman, Ankara, GÜHAM Yayını.

Hacı Bektaş Velî, (2007), **Makâlât**, hazırlayan: Mehmet Akkuş vd., Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayını.

Hacı Bektaş Velî, (2007), **Besmele Tefsîri**, hazırlayan: Hamiye Duran, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayını.

Hoca Ahmet Yesevî, (2001), **Dîvân-ı Hikmet**, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayını.

Hunke, Siqrid, (1975), **Avrupa'nın Üzerine Doğan İslam Güneşi**, İstanbul, Bedir Yayınları.

Kağıtçıbaşı, Çiğdem, (1996), **İnsan ve İnsanlar**, İstanbul, Evrim Yayınları.

Korkmaz, Seyfullah, (2001), "Ahmet Yesevî ve Hacı Bektaş Veli", **Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 5, 325-355.

Mommsen, Katherina, (1967) "Goethe ve İslâm", çeviren: Beyza Maksudoğlu, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 15, 187-213.

Tolstoy, L. N., (2005), **Hız Muhammed**, Çeviren: Arif Arslan, İstanbul, Karakutu Yayınları.

Turan, Osman, (1981), **Türk Cihân Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi**, İstanbul, Nakışlar Yayınevi.

Yunus Emre, (2003), **Divan**, hazırlayan: Cahit Öztelli, Ankara, Özgür Yayınları.